

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

de mannetjespups. Deze vrouwelijke pups kregen in de volwassenheid een mannelijk voortplantingsgedrag en mannelijke hormoonwaardepatronen. Door de dynamische wisselwerking tussen omgeving, geslachtshormonen, hersenen, genexpressie, gedrag en cognitie zijn we allemaal unieke en complexe mengsels van mannelijke en vrouwelijke karakteristieken.

De derde voordracht over de rol van schaamte in de onderwerping van vrouwen werd gehouden door Irene Matthis, hoogleraar en opleider bij het Zweeds Psychoanalytisch Instituut. Zij ging in op het primaat van de fallus, zowel in het werk van Freud als in een lange maatschappelijke patriarchale traditie en betoogde dat deze opvatting niet genegeerd, maar geanalyseerd en 'gedeconstrueerd' moet worden. Matthis besprak eerst uitvoerig wat Freud over de seksuele ontwikkeling heeft geschreven. Daarna liet zij zien hoe de relatie tussen schaamte en vrouwelijkheid en geweld en mannelijkheid tot ideologie kan worden, en kan leiden tot onderdrukking en mishandeling van vrouwen. Haar verhaal eindigde met aandacht voor het trauma van de realisatie dat je maar tot één sekse kan behoren, iets dat volgens haar zowel mannen als vrouwen moeten verwerken. Waarschijnlijk doelde zij hierop toen zij later in de discussie tot verbazing van veel van de aanwezigen zei dat zij bij zowel haar kinderen als bij haar vijf kleinkinderen had geobserveerd dat de ontdekking van het geslachtsverschil een traumatische ervaring was.

In de laatste voordracht, *Het zogenaamde masochisme*, ging Marijke den Hollander-Meersma in op de door Mispelblom omschreven groep vrouwen die hard werken, toegewijde moeders zijn maar ook depressief zijn, onzeker, vaak vastzitten in destructieve relaties. Het gaat hier niet om masochisme als perversie zoals beschreven vanuit de drifttheorie, maar om herhaling van pathologische objectrelaties uit de eerste jaren van het separatie-individuatieproces. Dit kan goed begre-

pen worden met de begrippen 'projectieve identificatie' (ongewenste eigen gevoelens bij de ander onderbrengen) en 'extractive introjection' (een begrip van Bollas: iemand eigent zich een deel van het psychisch leven van de ander toe en laat de ander leeg achter). In schadelijke partnerrelaties spelen deze mechanismen vaak een rol in de vorm van circulaire processen die leiden tot verwarring, emotionele desoriëntatie en een slecht functionerend observerend Ik. Agressie kan dan niet meer gericht worden en losmaking lukt dan ook niet uit een dergelijke relatie. Na een klinisch voorbeeld volgden suggesties voor behandeling.

Het was een geslaagd symposium dat ook liet zien dat de psychoanalyse met zijn tijd meegaat en zich ontwikkelt, en dat was ook wat Freud wilde en verwachtte.

Literatuur

FREUD, S. (1930). Colleges inleiding tot de psychoanalyse. Nieuwe reeks. *Sigmund Freud Nederlandse Editie: Inleiding tot de psychoanalyse 3* (p. 13-202). Meppel/Amsterdam: Boom.

Verslaving: het verborgen verlangen?

Verslag van

Zuchtigheid en afhankelijkheid
[Pittem, 29 september 2005]

WOUTER KEIRSE

Het is 29 september 2005 en ondertussen al de zevende tweejaarlijkse studiedag, gehouden te Pittem, ditmaal in samenwerking met de Vlaamse Vereniging voor Psychoanalytische Therapie en de Vlaamse Vereniging voor Gedragstherapie, met als titel *Zuchtigheid en Afhankelijkheid*. In dit verslag worden beknopt de psychoanalytische bijdragen besproken.

Mark Kinet opent de dag met zijn inleiding *Een langgerekte kortsluiting*. Hij spurt langs een rijkdom aan analytische auteurs, toepasselijk vertrekend bij de «vader van de psychoanalyse», die reeds aangaf dat de intoxicatie door middel van bepaalde roesverwekkende stoffen de meest populaire remedie is tegen de onvermijdelijke pijn van het zijn, die de *condition humaine* kenmerkt. Kinet stelt de vraag hoe het komt dat de meeste mensen het gebruik van deze scheikundige producten kunnen beperken, terwijl bij sommigen het middelengebruik excessief wordt en er een bijna passioneel-destructieve verhouding met hun product ontstaat. Hij licht in zijn verdere betoog toe hoe dit vaak te maken heeft met moeilijkheden die deze laatsten ervaren of ervaren hebben met de onvermijdelijke afhankelijkheid van de grote Ander.

Een bijdrage van de psychoanalyse is het trachten begrijpen van de persoon in zijn uniciteit. De volgende spreker, Marc Hebbrecht, stelt dan ook de cruciale vraag: welke functie vervult een middel of een gedrag voor deze welbepaalde persoon, die zich bij mij aandient met zijn eigen onbewuste, zijn karakteristieke psychische structuur, zijn unieke verleden, zijn innerlijke wereld, zijn inschakeling in een netwerk van sociale relaties? Eerst vertelt hij echter over nieuwe ontwikkelingen in de genetica en de neurobiologie. Tal van genen, het mesolimbisch dopaminerg systeem en de keuze van het middel spelen een belangrijke rol in het ontstaan en onderhouden van verslaving. Verder beklemtoont hij dat de wisselwerking tussen de persoon, het middel en de omgeving niet uit het oog mag worden verloren. De patiënt leeft in een gezin en in een maatschappelijke omgeving die alcohol beschikbaar stelt en alcoholgebruik aanmoedigt, beginnende problemen minimaliseert, maar desondanks grove gedragsontregeling ten gevolge van alcohol onverbiddelijk sanctioneert met uitsluiting. Na deze essentiële kanttekening bouwt Hebbrecht verder op zijn initiële vraagstelling, waarbij hij de hedendaagse psychoanalyti-

sche onderzoekers volgt die verslaving veel meer beginnen te begrijpen als de reflectie van een deficit in de zelfzorg dan als een zelfdestructieve impuls (Gabbard 2005, p. 352). Aan de basis van zuchtig gedrag ligt een tekort in de persoon zelf. Dit tekort vindt zijn oorsprong in de vroegkinderlijke ervaring: een trauma waarbij de psychische envelop doorbroken werd en dat zich voerde in de leeftijdsfase nog voor het kind kon spreken. Doordat er al heel vroeg in de ontwikkeling iets is misgelopen, komt er een onveilig hechtingspatroon tot stand. Bij het aangaan van relaties dient de ander de rol van zelfobject te vervullen, maar de ander kan dit niet perfect en kan ook niet zomaar gecontroleerd worden. Het middel belooft dit in het begin wel en blijkt aanvankelijk onder magische controle te staan. Toenemend en langdurig gebruik van het middel leidt op den duur tot ingrijpende veranderingen in de persoon, die in zijn ganse wezen wordt aangetast. Men verliest zijn vrijheid nu ook ten aanzien van het middel, waarbij er een ambivalente hechting aan het middel ontstaat: men heeft het tegelijk lief en haat het. Het middel verliest zijn functie en de omgeving komt in verzet tegen de nu destructieve neiging van de persoon die niet langer wordt gecontroleerd. Uiteindelijk ontstaat er een crisistoestand die aanzet kan zijn voor contact met de hulpverlening. Hebbrecht illustreert zijn verhaal aan de hand van enkele klinische vignettes die zijn initiële vraagstelling kleur geven en ondersteunen.

Leen Van Compernelle opent de namiddag met *Niemand begrijpt mij, zuchtig op zoek naar ik weet niet wat*. Zij spreekt vanuit het perspectief van de jonge adolescenten die per definitie op zoek zijn. In principe willen ze zich losmaken van hun opvoeders en hun eigen weg vinden. Omdat hun object van verlangen hun wel eens wil ontsnappen, wordt dan soms naar een vervangmiddel gegrepen, dat hen op zijn beurt in de greep kan krijgen. Het verrassende van haar verhaal zit in de keuze van het vervangmiddel, waaronder ze niet alleen drugs

verstaat; ook bijvoorbeeld automutileren of een eetstoornis kan begrepen worden als verslavend vervangmiddel. Van Compernelle vertrekt vanuit een aantal casussen en stelt dan de vraag wat deze jongeren afhankelijk maakt. Vele jongeren vertonen meerdere van deze verslavingssymptomen ofwel simultaan, ofwel achtereenvolgend in de tijd. Geen van de verhalen lijkt voorspelend in de ene of andere richting. Gemeenschappelijk hebben de jongeren wel dat ze niet met hun «tekort» kunnen omgaan, dat ze kampen met een ontzettende leegte. Ze hebben een slecht zelfbeeld, voelen zich lelijk, dik, dom en zeker niet de moeite waard. Ze voelen zich fundamenteel niet begrepen en begrijpen ook zichzelf niet. Ze tasten in het duister en gaan soms verschrikkelijk tekeer, omzeilen alles wat met het vaderlijke en de wet te maken heeft. Ook zij stelt vast aan de hand van de geschiedenissen dat het bij velen reeds vroeg mis liep in de afstemming, de hechting en de *containment*. Bij vele van de jongeren was een of beide ouders langere tijd matig tot ernstig depressief en dus affectief en in het contact weinig beschikbaar. Ten slotte gaan ze vrijwel allemaal gebukt onder een tirannieke en primitieve geweten, waarbij de standaard niet *good enough* is maar perfect. Deze jongeren hebben geen vruchtbare bodem waarin gevoelens, belevingen en gedachten kunnen gedijen. Het gevolg is dat er geen mentaal vangnet is om frustraties op te vangen en enkel het lichaam beschikbaar lijkt om de spanning te evacueren door iets te nemen of door de spanning weg te snijden. Van Compernelle eindigt haar verhaal met de vertaling van haar ruime opvatting van verslaving naar een consistente aanpak in een residentiële behandeling, die niet alleen dient te eindigen, maar ook te beginnen in abstinentie. Begin 2006 zal het boek met de psychoanalytische lezingen verschijnen bij uitgeverij Garant. Ik zal het mij zeker aanschaffen. De psychoanalyse als denkkader blijkt een onuitputtelijke bron van inspiratie, wat misschien bij het zorgen voor mensen met

een verslavingsprobleem nog het meest essentiële is.

Literatuur

GABBARD, G. O. (2005). *Psychodynamic psychiatry in clinical practice*. Washington DC: American Psychiatric Publishing.

Hinderpaal of hindernis? — Een feministische blik op seksuele differentie

Verslag van

Psychoanalyse en Gender
[Leuven, 5 november 2005]

JELLE BEHAGEL

Het centrum voor psychoanalyse en wijsgerige antropologie (CPWA) organiseerde 5 november jongstleden een studiedag te Leuven, met als onderwerp «gender en psychoanalyse». Twee sprekers waren uitgenodigd, te weten Annemie Halsema (Universiteit voor Humanistiek/Vrije Universiteit Amsterdam) en Veronica Vasterling (Universiteit Nijmegen).

Er bestaat sinds de jaren zestig een verbondenheid tussen de theorieën van psychoanalyse en feminisme, waarbij van deze theorieën gezegd kan worden dat ze elkaar wederzijds beïnvloeden. Niet alleen reageren feministische auteurs op psychoanalytische literatuur, maar ook feministische ideeën worden in de psychoanalyse gebruikt of becommentarieerd. Dit gaat op voor meerdere takken van de filosofie. Een bekend voorbeeld hiervan is het gebruik dat Lacan maakt van de taaltheorie van De Saussure om het psychoanalytische domein dat hij «het Symbolische» noemt te beschrijven. Maar ook in fundamentele zin kan het begrip dat Freud had van het onbewuste worden teruggevoerd naar het romanticisme en denkers zoals Nietzsche en Darwin.